УДК 340.1
DOI 10.33244/2617-4154.1(22).2026.70-81

В. С. Шилінгов,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний податковий університет
email: schillingoff@ukr.net
ORCID 0000-0003-3097-4706

ПРАВОВИЙ АКТ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Стаття присвячена дослідженню проблеми правових актів, що набуває особливої актуальності в контексті правової реформи в Україні. Попри значний обсяг наукових напрацювань у видовому та галузевому вимірах, проблема правових актів як цілісної правової категорії залишається недостатньо розробленою. Наявні в сучасній юриспруденції підходи здебільшого характеризуються методологічною роз'єднаністю та орієнтацією переважно на окремі різновиди актів, що зумовлює потребу в комплексному міжгалузевому дослідженні.

Пропонована стаття є спробою сформулювати універсальний підхід до розуміння та аналізу правових актів.

У статті обґрунтовується розгляд правового акта як комплексної правової категорії, що охоплює нормативні, індивідуальні та інтерпретаційні форми юридичної діяльності. Це дає змогу осмислення цього явища як: форми реалізації владних повноважень, інструменту комунікації держави із суспільством, структурного елемента механізму правового регулювання, тобто як універсальної форми юридичної діяльності.

Запропоновано модель використання категорії «правовий акт» у юридичній освіті. Адже для сучасного правника досить важливо орієнтуватися в складному масиві нормативно-правових актів, складати процесуальні документи, аналізувати судові рішення. Саме розуміння правового акта як універсальної форми юридичної діяльності є ключем для формування таких професійних навичок.

Ключові слова: *правовий акт, нормативно-правовий акт, правозастосовний акт, інтерпретаційно-правовий акт, правовий договір.*

Постановка проблеми. У національній правовій системі після ухвалення Конституції України відбуваються стрімкі динамічні процеси, пов'язані із утвердженням практики Конституційного Суду України, зростанням ролі законодавства і судової практики, впливом практики Європейського суду з прав людини, активізацією нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, зумовлені потребами євроінтеграції та адаптацією до умов воєнного стану. Зазначені процеси призводять до зростання ролі юридичної діяльності, зумовленої потребою захисту прав і свобод людини, забезпечення законних

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.
© Шилінгов В. С., 2026

інтересів суб'єктів права в умовах динамічного суспільства, що зі свого боку підвищує значення правових актів як результатів такої діяльності. Саме тому в сучасній національній юриспруденції все очевиднішою стає потреба комплексного (системного) підходу в дослідженні правових актів, що дасть змогу розглядати їх як універсальну форму юридичної діяльності, а не лише як різновид джерел права.

У межах правової системи суспільства відбувається безперервна взаємодія різноманітних правових актів, яка спрямована на упорядкування суспільних відносин як на нормативному, так і на індивідуальному рівнях. Метою такої взаємодії є формування та забезпечення належного рівня правопорядку. У результаті дослідження зазначеної взаємодії стало очевидним, що, незважаючи на значне різноманіття, всі правові акти мають схожу природу, тому що всі вони спрямовані на вирішення спільного (єдиного) завдання. Як зазначає Ж.-Л. Бержель, «юридичний порядок базується на поєднанні правил, що видаються публічною владою, рішень, які зазвичай застосовуються судами, правил поведінки, які практикуються та приймаються суспільством в цілому, а також пропозицій і пояснень з боку тлумачення. Всі ці види формування права сприяють організації відносин на рівні суспільства та приватних осіб, на рівні індивідів і колективів, відносин, що генеруються будь-яким суспільством» [1, с. 149]. Із цього випливає висновок щодо комплексного характеру категорії правових актів.

Поняття «правовий акт», як відомо, належить до найбільш поширених правових понять у науці, правотворчості, у використанні суб'єктами права різноманітних форм правореалізації, у службових та інших документах, у навчальному процесі тощо. Це зумовлено важливим місцем та особливою роллю правових актів у механізмі правового регулювання, у системі засобів правового впливу на суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування і розвиток суспільства й держави [2, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правових актів у межах загальної теорії права досліджується досить активно. Зокрема, вагомий внесок у дослідження зазначеної проблеми здійснили такі відомі українські дослідники: С. В. Бобровник, М. С. Кельман, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, Л. А. Луць, О. Г. Мурашин, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, Ю. С. Шемшученко та ін. Але водночас потрібно звернути увагу на те, що більшість досліджень мають переважно фрагментарний характер. Здебільшого дослідження зосереджувалися на окремих видах правових актів, як-от: нормативно-правові акти (їх ознаки, класифікація, ієрархія, юридична сила тощо), акти застосування права, інтерпретаційні акти, акти реалізації права. Попри значний обсяг наукових напрацювань, проблема правових актів як цілісної правової категорії залишається недостатньо розробленою. Це обумовлює актуальність подальших теоретичних пошуків, спрямованих на формування узагальненої концепції правового акта.

Метою статті є спроба здійснити комплексне дослідження розрізнених правових актів, які традиційно розглядаються теорією права диференційовано. Однак у сучасній правничій науці все більш нагальною стає потреба у використанні системного підходу, що дасть змогу розглядати правовий акт як універсальну форму юридичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Та не все так однозначно в цій ситуації, з'являються певні напрацювання саме в напрямі системного дослідження категорії правових актів,

зокрема у своєму дописі до Великої української юридичної енциклопедії П. М. Рабінович робить спробу визначити правовий акт саме як комплексну юридичну категорію. Він пише: «правовий акт – формально обов'язкове волевиявлення уповноважених законом органів або посадових осіб держави (чи, за її дорученням або згодою, ін. суб'єктів), яке встановлює правила діяльності (фізичної або інтелектуальної), приймається певними державними органами (або у деяких, передбачених законом, випадках ін. суб'єктами), має визначені законом форми зовнішнього вираження і поширює свою чинність (обов'язковість) на певні час і простір та на визначених, так чи інакше, суб'єктів» [3, с. 522–523].

Крім того, він проводить класифікацію правових актів на підставі їхньої юридико-регулятивної природи. За цією ознакою він поділяє їх на три види: нормативно-правові, індивідуально-правові (правозастосовні) та інтерпретаційно-правові (правотлумачні). Кожному із зазначених різновидів правових актів притаманні як спільні юридико-регулятивні властивості, так і властивості особливі, специфічні [3, с. 523]. Таку саму думку поділяє М. С. Кельман, який на цій підставі склав порівняльну таблицю [4, с. 277].

Наступним важливим кроком у подальшому дослідженні категорії правових актів як комплексного явища стало дослідження Л. А. Луць під назвою «Теорія правових актів: вимога часу», в якій автор, аналізуючи різні позиції щодо визначення поняття правових актів, висловлені в юридичній літературі, диференціює їх на вузьке та широке розуміння. У вузькому розумінні – це лише акти публічних суб'єктів, зокрема держави й уповноважених нею суб'єктів (тобто нормативно-правові акти, акти застосування права, інтерпретаційно-правові акти), у широкому – крім них, ще й акти безпосередньої реалізації права [4, с. 15].

Пропонуємо розпочати дослідження системи правових актів із з'ясування місця та ролі в ній конституції. Саме така постановка питання видається нам логічно правильною, методологічно виправданою та теоретично обґрунтованою. Конституція є особливим і найважливішим правовим актом. Вона є однією із найбільш вагомих соціальних цінностей. Конституції стали найважливішим здобутком національної політико-правової думки, втілили найкращі здобутки державотворення, а в ряді країн – нормативно закріпили перемоги в революціях, війнах за незалежність тощо [5, с. 363].

Представники будь-яких правових шкіл по-різному тлумачили поняття конституції. Так, представники природної школи права розуміли під конституцією суспільний договір, який виражає волю народу; представники нормативістської школи – вираження абсолютної основоположної норми права (Г. Кельзен); інституціоналісти – статут держави і нації; марксистської – вищий закон, закріплює повновладдя правлячого класу тощо [5, с. 367].

Принципові положення вчення про суспільний договір у сучасному цивілізованому світі становлять основу кожного конституційного порядку, де модель організації державної влади відповідає меті та завданню забезпечення природних, невід'ємних і невідчужуваних прав людини.

Конституція – це особливий юридичний акт, який має важливе значення для людини, суспільства, держави. Вона закріплює основи суспільного й державного ладу, правового становища людини і громадянина, принципи здійснення публічної влади

народом, структуру та взаємовідносини органів держави, а також основи організації місцевого самоврядування. Зокрема, англійські дослідники Уейд і Філліпс зазначали: «Під конституцією, як правило, розуміють наділений особливим правовим значенням документ, в якому визначаються основи організації, а також функції органів управління держави і формулюються принципи, що визначають діяльність цих органів» [6, с. 3].

Конституція є фундаментом, основою правової системи країни та законодавства. Вона є визначним чинником забезпечення державного суверенітету, консолідації суспільства, створює належні умови для самореалізації особистості. Фундаментальність її норм полягає в тому, що конституційні приписи регулюють та охороняють найважливіші суспільні відносини у сфері прав і свобод людини, а також здійснення публічної влади. Норми конституційного права закріплюють основи організації юридичної діяльності держави та її відносини з людиною в різних громадянських станах, містять найбільш загальні принципи права, які конкретизуються в принципах усіх галузей права й мають нормативно-регулятивне та юрисдикційне значення [7, с. 5].

Безумовно, конституція, як особливий правовий акт, відіграє роль суспільного договору. Суспільний договір є джерелом легітимності походження політичної влади і держави як похідного інституту суспільства: оскільки, за теорією природного права, людина (всі люди) народжується (народжуються) вільною (вільними) і є сама (самі) собі господарем (господарями), то ніхто не має права підкорити її (їх) собі без наявності на те її (їхньої) згоди. Лише згода окремих індивідів є єдиним критерієм легітимності політичної влади як такої, себто лише за наявності такої згоди можна свідчити про можливість підпорядкування людей волі одного правителя чи загальній волі суспільства. Отже, згода є методом, а договір – юридичною формою створення державної влади [8, с. 1425]. Конституція і є тим суспільним договором, тобто установчим актом, який фіксує згоду суспільства на функціонування відповідних державних органів. Так, держава – це продукт суспільного договору (Конституція). Мета й завдання цього договору – забезпечення невідчужуваних природних прав людини. Саме тому діяльність держави та її органів має базуватись на положеннях конституції, відбуватись відповідно до них, а рішення державної влади (будь-якої із її гілок) не можуть суперечити нормам конституції.

Отже, природні, невід'ємні та невідчужувані права людини є першоджерелом конституції, а вона зі свого боку є установчим актом, згідно з яким формується і функціонує державна влада. Саме тому верховенство конституції є вирішальним імперативом верховенства права, хоча це і не означає, що зазначені принципи є синонімами. Сама конституція має відповідати принципу верховенства права. Крім того, деякі складові верховенства права не завжди напряму фіксуються в конституціях. Вони сформульовані переважно правовою наукою та юридичною практикою, що аж ніяк не применшує їхнє значення для утвердження верховенства права.

Конституції, як особливому виду правових актів, притаманні певні специфічні ознаки, які розкривають її сутність, зміст і призначення в житті суспільства, зокрема:

– вона приймається від імені народу через референдум або спеціально створеним для цього органом (Конституційна Асамблея, Конституційні Збори), або парламентом як представницьким органом народу;

– у ній реалізується принцип суверенітету народу як носія і єдиного джерела влади, тобто вона є результатом реалізації народом свого природного права на самовизначення;

– вона має найвищу юридичну силу, а це означає, що вона є найважливішим джерелом національного права, вона виконує системоутворювальну функцію щодо системи національного права загалом;

– у ній реалізується принцип верховенства права, що, зокрема, означає верховенство конституції в системі національного права, а це означає, що закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на її основі й повинні відповідати їй;

– вона є втіленням загальновизнаних принципів і цінностей, національних традицій державотворення та правотворення, гарантією реалізації невід'ємних та невідчужуваних прав людини.

Одним із основних видів правових актів є нормативно-правові акти. Нормативно-правовий акт є найбільш поширеною формою права у світі. У сучасному світі немає жодної держави, де б нормативно-правовий акт не мав статусу форми права. Навіть більше, нормативно-правовий акт у всіх правових системах, крім мусульманських, має загальновизнано вищу юридичну силу, ніж усі інші форми права.

Характеристику нормативно-правового акта потрібно, вочевидь, починати з надання визначення. Проте дефініція нормативно-правового акта, по суті, збігається з підходом до розуміння самої форми права. Нормативно-правовий акт – це письмовий документ, який містить юридичні норми, виданий органами державної влади (органами місцевого самоврядування) або іншими уповноваженими державою суб'єктами [10, с. 206].

Ч. 2 ст. 8 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначає нормативно-правовий акт як офіційний документ, ухвалений (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та/або законом порядку в письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію [11].

За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на закони й підзаконні акти. Закон – це нормативно-правовий акт, ухвалений Верховною Радою України та/або на всеукраїнському референдумі в установленому Конституцією України та законом порядку, що регулює найбільш важливі суспільні відносини (ст. 10) [11].

Підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, ухвалений (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію.

Підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати Конституції України, законам, чинним міжнародним договорам України, підзаконним нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгоджуватися між собою (ст. 17) [11].

Нормативно-правовий акт є основною формою сучасного права через загальну тенденцію до підвищення ролі держави в правовому регулюванні. Водночас це й найбільш досконала форма права. Документально-письмова форма нормативно-правових актів дає змогу чітко й доступно викласти правові приписи та оперативно ознайомити з ними населення [12, с. 345].

Ухвалення Закону України про правотворчу діяльність (24.08.2023) не лише створило нормативне підґрунтя для подальшого вивчення нормативно-правових актів, а й надало потенційну можливість системного впливу на дослідження правових актів загалом. Фактично відбулась нормативізація теорії правотворчості, що створює нову методологічну базу для подальших досліджень.

Закон закладає фундамент для формування єдиної теорії правових актів, розробки загальної моделі правового акта як універсальної форми реалізації права.

Нормативно-правовий акт об'єктивується через юридичну практику за допомогою індивідуально-правових актів (правозастосовних). Акт застосування норм права – це документ, який є юридичним підсумком правозастосовної діяльності. Це такий правовий акт, який містить індивідуально-конкретний владний (державно-владний) припис, ухвалений компетентним органом у результаті вирішення юридичної справи.

Акт застосування права – це правовий акт, який містить індивідуальне владне розпорядження, видане компетентним органом у результаті вирішення конкретної юридичної справи [12, с. 419].

У правозастосовних актах закріплюються та оформлюються рішення, які приймаються в процесі застосування норм права. У них певною мірою знаходять своє відображення особливості застосування норм права. Зокрема, вони є актами, виданими компетентними органами, мають владний (державно-владний) характер, обов'язкові для виконання особами, яким адресовані їхні приписи, або посадовими особами, діяльності яких вони стосуються.

Акти застосування норм права є одним із засобів державного управління й засобом вирішення юридичних справ, що виконує функції індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах.

Акти застосування норм права характеризуються такими ознаками:

– це офіційний акт компетентного органу, що виражає волю держави й уособлює одностороннє волевиявлення уповноваженого органу;
– він має обов'язкове значення;
– правозастосовний акт має завжди індивідуальний характер;
– він може відігравати роль юридичного факту, тобто сприяти виникненню, зміні або ліквідації правовідносин;
– це акт, що виданий на підставі та згідно з нормами права, які застосовуються;
– він містить у собі індивідуально-конкретне, владне (державно-владне) веління (розпорядження);
– він видається в певній формі та в передбаченому законом порядку;
– він має юридичну силу й забезпечується відповідними засобами.

Правозастосовні акти відрізняються від нормативно-правових актів. Правозастосовні акти містять індивідуально-конкретний припис, нормативно-правові акти – приписи загального характеру; правозастосовні акти стосуються конкретних життєвих випадків, нормативно-правові – певних видів суспільних відносин; правозастосовні акти адресуються індивідуально-визначеним особам, нормативно-правові – кожному, хто опинився в умовах, передбачених нормою права; правозастосовні акти мають разове значення, нормативно-правові розраховані на неодноразове застосування.

Акти застосування норм права бувають досить різноманітними: це вироки й рішення судів, рішення про призначення пенсії та накази про зарахування абітурієнтів до складу студентів тощо. Вони розмежовуються між собою за різноманітними критеріями.

Зокрема, за суб'єктами, що їх видають, розрізняють: акти органів державної влади й органів управління; судові акти; акти органів контролю та нагляду; акти громадських організацій, корпоративні акти.

Залежно від змісту суспільних відносин і норм права, які до них застосовуються, правозастосовні акти поділяються на регулятивні та правоохоронні. У регулятивних актах визначаються конкретні юридичні права та обов'язки у зв'язку з правомірною поведінкою людини. Ці акти спрямовані на досягнення певних матеріальних або духовних результатів. Поняття правоохоронних актів пов'язане з неправомірною поведінкою людей. До правоохоронних актів належать вироки та рішення судів, слідчі акти, акти застосування заходів адміністративного й дисциплінарного впливу та інші. В них загалом міститься вказівка про притягнення правопорушника до певного виду відповідальності або вимога про належне виконання юридичних обов'язків. За допомогою правоохоронних актів здійснюється боротьба з правопорушеннями та забезпечується зміцнення режиму законності й правопорядку.

Правовий акт, який містить інтерпретацію (роз'яснення, конкретизацію, деталізацію) норми права, є результатом тлумачення відповідної норми. Для того щоб результати офіційного тлумачення отримали обов'язковий характер, їх потрібно формально закріпити. Формою закріплення результатів тлумачення є інтерпретаційно-правові акти. Інтерпретаційний акт (акт тлумачення) – це правовий акт, що містить офіційне тлумачення положень іншого правового акта й прийнятий спеціально з цією метою. Як і інші правові акти, інтерпретаційні акти приймають уповноважені особи в передбачених законом випадках та у встановленому законом процесуальному порядку, мають офіційний характер [13, с. 436–437]. Варто зазначити, що інтерпретаційний акт – це один із видів правових актів. Вони видаються компетентними державними органами, мають обов'язковий характер, формально закріплені, їхня реалізація забезпечується державою.

Зазначені ознаки виявляють безперечну схожість інтерпретаційно-правових актів з іншими правовими актами (нормативними та правозастосовними). Однак є ряд ознак, які властиві лише інтерпретаційним актам і виділяють їх серед інших правових актів. Так, на відміну від нормативно-правових актів, інтерпретаційні акти не створюють нових юридичних норм, а лише інтерпретують їх. Отже, інтерпретатор ніколи не зможе замінити правотворця. Від правозастосовного акта він відрізняється тим, що не містить рішення конкретної справи.

Інтерпретаційно-правовий акт потрібно розглядати і як юридичну дію, і як юридичний документ, і як з'ясування та роз'яснення змісту та значення правової норми. Особливості інтерпретаційно-правових актів полягають у тому, що вони:

– являють собою роз'яснення змісту правових юридичних норм;

– не мають самостійного значення та діють у єдності з тими нормами, які вони тлумачать;

– вони переживають долю інтерпретованих ними норм (із втратою чинності норми, яка інтерпретується, припиняє дію й акт, який її тлумачив);

– їх юридична сила і сфера дії визначаються місцем органу, який його видав.

Інтерпретаційно-правові акти можуть бути класифіковані за різноманітними критеріями: за видами офіційного тлумачення можна виділити акти нормативного і казуального тлумачення (за юридичним значенням). Акти нормативного тлумачення поширюють свою дію на невизначене коло суб'єктів і розраховані на неодноразове застосування, в цьому аспекті вони мають загальний характер. Акти казуального тлумачення стосуються лише конкретного випадку й конкретних осіб, тобто мають індивідуальний характер.

Крім того, їх можна класифікувати на акти автентичного й акти легального тлумачення. Якщо акт приймає орган, який видав норму, то це акт аутентичного тлумачення. Якщо ж норму права інтерпретує суб'єкт, який не видавав норму, але уповноважений її тлумачити, то це акт легального тлумачення. За юридичною силою розрізняються акти офіційного та неофіційного тлумачення. Актами офіційного тлумачення є укази, постанови, роз'яснення державних органів, які є обов'язковими для реалізації відповідних норм.

Актами неофіційного тлумачення є різноманітні коментарі, монографії, наукові статті та інші акти доктринального тлумачення. Усі види неофіційного тлумачення не мають юридичної сили. Їхнє практичне значення визначається авторитетом автора, вагомістю аргументації тощо.

Різновидом правових актів є правові договори. Правовий договір – це двостороння або багатостороння угода з приводу прийняття, зміни або відміни норми (норм) права, або з приводу реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Усім правовим договорам притаманні певні загальні властивості, це стосується як сфери міжнародного, так і національного права, як публічного, так і приватного права. До них, зокрема, належать свобода й рівність сторін, добровільний і узгоджений характер, взаємна обов'язковість і забезпеченість законом. Водночас кожному правовому договору властиві специфічні риси, спорідненість яких дає змогу об'єднати їх у відповідні угрупування (види) на підставі спільних критеріїв (масштаб правового регулювання, сфери правового регулювання), а з іншого боку – відокремити один вид договорів від іншого. Так, розглядають нормативно-правовий та індивідуально-правовий договори.

Нормативно-правовим договорам властиві загальні риси правових договорів загалом, але водночас вони характеризуються й специфічними властивостями, зокрема вони мають публічно-владний характер, тому що хоча б одна із сторін повинна бути наділена владними повноваженнями та бути суб'єктом правотворчості. Крім того, нормативно-правові договори, на відміну від індивідуально-правових, які є актами реалізації норм права, встановлюють (формулюють) правила поведінки загального характеру (норму права), яке є обов'язковим для всіх суб'єктів, які вступають у правові відносини, для регулювання яких і був укладений цей договір. Отже, нормативно-правовий договір – це акт спільного волевиявлення двох або більше суб'єктів правотворчості, що встановлює, змінює або відміняє норму (норми) права та укладений для правового упорядкування (регулювання) відносин цими суб'єктами. Нормативно-

правові договори використовуються у випадках, коли потрібно скоординувати правові позиції двох або більше суб'єктів, які не перебувають у відносинах субординації (влади-підпорядкування), тобто суб'єктів наділених правом самостійно визначати порядок регулювання відносин між ними. Нормативно-правові договори поширені у сфері міжнародного права та в ряді галузей національного права, зокрема в конституційному та трудовому.

Міжнародним договором є угода, укладена між державами в письмовій формі й урегульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох, зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування – конвенція, пакт, угода, протокол тощо. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору підтверджується через підписання, ратифікацію, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору [13, с. 118–119].

У конституційному праві нормативно-правовий договір переважно характерний для держав із федеративним устроєм, де передбачається можливість за його допомогою провести розмежування повноважень федеральних органів державної влади та органів державної влади суб'єктів федерації. В Україні як приклад нормативно-правового договору можна навести Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року.

Найпоширенішим на сьогодні нормативним договором у правовій системі України є колективний договір, який укладається в галузі трудового права між роботодавцем і трудовим колективом з метою регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин [14, с. 159].

Індивідуально-правовий договір – це домовленість двох або більше суб'єктів з метою реалізації їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Індивідуально-правові договори, на відміну від нормативних, не створюють (змінюють, припиняють) норму права як загальнообов'язкове правило поведінки, вони спрямовані на реалізацію вже наявних норм права з метою використання суб'єктивних прав або виконання юридичних обов'язків суб'єктами договору. Крім того, зазначені договори мають індивідуальний, приватно-правовий (непублічний), персоніфікований (стосується визначеного кола суб'єктів), разовий (стосується конкретних правовідносин) характер. На відміну від нормативно-правових договорів, суб'єктами яких можуть бути лише особи, наділені правотворчими повноваженнями, суб'єктами індивідуально-правових договорів є особи наділені ознаками правосуб'єктності у відповідній галузі (правоздатністю, дієздатністю, угодоздатністю та деліктоздатністю). Прикладом індивідуально-правових договорів є договір купівлі-продажу, договір найму, договір оренди тощо в галузі цивільного права (вони вважаються різновидом правочинів), трудовий договір і трудовий контракт у галузі трудового права, шлюбний договір (контракт) у галузі сімейного права та ін.

Варто зазначити, що до правових актів, крім актів-документів, належать також і акти-діяння (в цивільному праві – правочини). Їхнє поєднання створює належні умови для реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, забезпечення інтересів

учасників суспільних відносин. Взаємодія всього різноманіття правових актів робить можливим досягнення спільного результату, а саме формування та забезпечення стабільного правопорядку в масштабах суспільства загалом.

Такий підхід до розуміння правових актів дає змогу охарактеризувати їх як цілісний комплекс, спрямований на досягнення відповідної мети, не абсолютизувати правотворчі, правозастосовні чи правоінтерпретаційні акти й акцентуючи увагу на актах безпосередньої реалізації права, задля належної реалізації яких і створюються три попередні. Усе це підкреслює їх практичну значимість – створення умов для належної реалізації права, забезпечення інтересів учасників суспільного життя. Їхнє створення не є самоціллю, способом задоволення лише вузькогрупових інтересів. Вони створюють умови для забезпечення інтересів учасників суспільного життя. А це, як відомо, є передумовою функціонування та розвитку будь-якого суспільства [5, с. 16].

Висновки. Отже, варто зазначити, що розглянуті правові акти суттєво відрізняються один від одного, відіграють у механізмі правового регулювання неоднакову роль: вони або створюють основу всього механізму правового регулювання (правові норми), або відображають індивідуально-правову правозастосовну діяльність компетентних органів або посадових осіб, або містять офіційну інтерпретацію (роз'яснення, конкретизацію, деталізацію) юридичних норм, чим безумовно сприяють одноманітності юридичної практики, тобто роблять результати процесу правового регулювання прогнозованими й передбачуваними, підвищуючи тим самим ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин.

Водночас, незважаючи на різноманіття правових актів, усі вони мають певні спільні риси, як зовнішні юридичні форми, спрямовані на вирішення спільного (єдиного) завдання, а саме формування та забезпечення правопорядку, що дає підстави й можливість свідчити про таку юридичну конструкцію, як «правовий акт» загалом.

Розгляд правових актів як комплексної правової категорії зробить можливим вибудувати єдині критерії їх класифікації, глибше дослідити їх юридичну силу, уточнити співвідношення нормативності та індивідуальності, переосмислити місце і роль актів тлумачення та застосування норм права, з'ясувати значення індивідуально-правових актів (зокрема, правочинів) у процесі правового регулювання.

Запровадження навчальної дисципліни «Теорія правових актів» сприятиме формуванню системного бачення у здобувачів вищої правничої освіти, навчатиме аналізу будь-якого правового акта за єдиною логікою (структура, компетенція, процедура, юридична сила та правові наслідки), розвиватиме навички юридичної техніки. Для сучасного правника досить важливо орієнтуватися у складному масиві нормативно-правових актів, складати процесуальні документи, аналізувати судові рішення. Саме розуміння правового акта як універсальної форми юридичної діяльності є ключем для формування таких професійних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бержель Ж-Л. Загальна теорія права / під. заг. ред. В. І. Даниленко, перек. з франц. NOTA BENE, 2000. 576 с.

2. Мурашин О. Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових актів). *Інформація і права.* 2014. № 2 (11). С. 10–15.

3. Рабінович П. М. Правовий акт. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 3 : Загальна теорія права / ред. кол. О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952, [522–524] с.

4. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6-те, допов. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 472 с.

5. Луць Л. А. Теорія правових актів: вимога часу. *Право і суспільство.* 2018. № 5. С. 14–21.

6. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс : підручник. У 2-х томах. Том 1. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 544 с.

7. Вейт Е. С., Філліпс Д. Д. Конституційне право. Видавництво іноземної літератури, 1950. 587 с.

8. Орзіх М. П., Крусян А. Р. Сучасний конституціоналізм України. Вступ до українського конституційного права : монографія. Київ : Алерта, 2006. 290 с.

9. Головатий С. Книга 3. Верховенство права: український досвід. Київ : Фенікс, 2006. С. 1277–1747.

10. Загальна теорія права. Нормативний курс : підручник для студентів-юристів / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 596 с.

11. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 93. Ст. 364.

12. Кристовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Практикум. Тести : підручник. Вид. 2-ге, виправл. та допов. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 584 с.

13. Загальна теорія права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

14. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

V. S. Shilinhov. A LEGAL ACT AS A COMPREHENSIVE LEGAL CATEGORY

The article is devoted to the study of the problem of legal acts, which acquires particular relevance in the context of legal reform in Ukraine. Despite the considerable amount of scientific research in specific types and branches of law, the problem of legal acts as an integral legal category remains insufficiently developed. Existing approaches in modern jurisprudence are largely characterized by methodological fragmentation and a primary focus on individual types of acts, necessitating a comprehensive interdisciplinary study. The proposed article is an attempt to formulate a universal approach to the understanding and analysis of legal acts.

The article substantiates the consideration of the legal act as a complex legal category encompassing normative, individual, and interpretative forms of legal activity. This enables the comprehension of the phenomenon as a form of exercising authoritative powers, an instrument of communication between the state and society, and a structural element of the mechanism of legal regulation – that is, as a universal form of legal activity. It is argued that legal acts constitute a complex and multifaceted system in which each type performs its own role: some form the foundation of the mechanism of legal regulation, others reflect the individual legal activity of competent authorities, and still others provide official interpretation of legal norms. Thus, they contribute to the unity of legal practice, make the results of legal regulation predictable, and enhance the effectiveness of the rule of law. Despite their diversity, all legal acts share common features as external legal forms aimed at achieving a single goal – ensuring legal order.

The article proposes a model for the use of the category "legal act" in legal education. For a modern lawyer, it is crucial to navigate the complex array of normative legal acts, draft procedural documents, and analyse court decisions. Understanding the legal act as a universal form of legal activity is the key to developing such professional skills.

Keywords: *legal act, normative legal act, law enforcement act, interpretative legal act, legal contract.*

Дата надходження 06.03.2026
Дата прийняття 13.03.2026
Дата рекомендації 25.03.2026
Дата публікації 15.05.2026